

АНТОН МУХА у спогадах колег

УДК 78.072–056(477)

Богдан Сюта

КОРИФЕЙ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИКОЗНАВСТВА

Стаття присвячена висвітленню життєвого та творчого шляху видатного українського композитора, музикознавця та музично-громадського діяча, доктора мистецтвознавства, професора А. І. Мухи.

Ключові слова: композитор, музикознавець, музика, твір, дослідження.

Статья посвящена освещению жизненного и творческого пути выдающегося украинского композитора, музыковеда и музыкально-общественного деятеля, доктора искусствоведения, профессора А. И. Мухи.

Ключевые слова: композитор, музыковед, музыка, произведение, исследование.

The article is focused on highlighting the life and career of the outstanding Ukrainian composer, musicologist, music and public figure, Doctor of Art Studies Professor A. Mukha.

The key words: composer, musicologist, music, work, study.

Моє перше знайомство з доробком професора Антона Івановича Мухи відбулося за доволі незвичних обставин. Ще учнем упродовж кількох днів змушений був “відбувати” тягар чергової високотемпературної простуди, сидячи вдома. Звісно, про школу та друзів не могло бути й мови. Телефону у нас тоді не було, а телевізор, що зазвичай “показував” єдину програму з Москви, саме поламався. На третій день із побаченого напередодні французького фільму я почав поступово розуміти, як почував себе Едмон Дантес, коли перебував у похмурій острівній в’язниці. Та ось увечері третього дня мого домашнього арешту тато, загадково усміхаючись, мовчки вручив мені дві книги. Це були тематична збірка карикатур славетного З. Ленгрена “Середньовічні жарти” та ошатний сонячно-помаранчевий томик “без автора” під назвою “Музиканти сміються”. Наступні два дні промайнули немов за кілька хвилин...

Обидві книги досі стоять у мене на полиці. Читані-перечитані. Надто ж друга, яку я “студіював” у кілька заходів: від останнього розділу до першого. І так без кінця. Автором-упорядником цієї книжки, як з’ясувалося згодом, був Антон Іванович Муха... І хто б міг тоді подумати, що через два десятки років доля зведе мене із ним якнайближче. І не задля “сміху музикантів”, а в дуже серйозній справі: доктор мистецтвознавства А. І. Муха став науковим керівником моєї дисертаційної роботи...

Перші роки моєї роботи в Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського були роками становлення України як незалежної держави. Відповідно повсюди відбувалася своєрідна переоцінка багатьох усталених для попередньої епохи цінностей. Багато непорушних колись авторитетів раптово виявлялися голими королями. Чимало людей подалося шукати кращої долі в інші країни. Заторкнули ці процеси і середовище академічної науки: закривалися наукові підрозділи, через нестачу коштів і відтік кадрів згорталися цілі напрямки дослідницьких робіт.

Відділ музикознавства вистояв посеред цих неоднозначних політичних бур і життєвих незгод. Хоча змін було таки чимало, їх перебіг виявився радше еволюційним, аніж погромним. Звичайно, слід було докласти чимало зусиль, аби у ті бурхливі роки утримати корабель академічного музикознавства не просто на плаву, але й у повному спорядженні й готовності до виходу у плавання у будь-який момент. І максимум цих зусиль доклали

своєрідні “три кити” української музикознавчої науки – М. Гордійчук, О. Костюк та А. Муха. Саме завдяки цим патріотам колектив одностайців, що складався роками, вистояв, перетривав усі негаразди і навіть розпочав роботу над унікальною “Українською музичною енциклопедією”, яка зараз успішно продовжується.

З початком XXI ст., на жаль, відійшли у вічність світлої пам’яті професор М. М. Гордійчук та академік О. Г. Костюк, а влітку 2008 року покинув нас і професор А. І. Муха. Але кращі традиції, закладені ними, продовжують розвивати співробітники відділу музикознавства, багато з яких були не тільки колегами, а й учнями і вихованцями доктора мистецтвознавства Антона Івановича Мухи.

У пам’яті друзів і знайомих він залишився життєрадісним, розумним, дотепним, завжди охайно вдягненим і з бездоганними манерами чоловіком, якому щойно виповнилося 80. Він постійно перебував в безупинній роботі, у русі, був чимось захоплений, часом – заклопотаний, постійно – з ошатним чорним портфеліком, в якому папери й папери. І книги, яких прочитав безліч. Всі завжди мали до нього масу запитань, невідкладних справ. І завжди він на ці запитання давав вичерпні відповіді, а справи допомагав залагодити. Доброзичливо, із лагідною усмішкою на обличчі. То яким він був насправді, цей професор і доктор, композитор і музикознавець, мудрий наставник і прекрасний співрозмовник?..

Коріння

Походить родина Мух із невеликого містечка на Слобожанщині Білопілья (колись повітове місто, нині районний центр Сумської області). І батькова, і мати сім’ї мешкали неподалік одна від одної, у передмісті, на низинних вулицях Муховці та Пробитовці. Прадід Ілля та дід по-батькові Антон були шевцями, дружина дідуся Феодосія із роду Добруш була сиротою і до одруження наймитувала. У батька Івана Ілліча був брат Федір та сестра Євгенія. Уся сім’я дядька Федора (дружина та четверо дітей) загинули у час Голодомору 1933 року... Тітка ж була прислугою у міщан, що мешкали на вул. Покровській (тепер вул. Петровського) якраз навпроти того будинку, де народився О. Олесь.

Батько Іван Антонович (1884–1954) продовжував родинне ремесло – був шевцем, кустарем-одинаком. Закінчив три класи церковно-приходської школи, перейшовши на власні хліби, ледве зводив кінці з кінцями. Але вдачу мав незалежну, вирізнявся рішучістю. Одружився з онукою прийшлого господаря (поговорювали, що мав якесь польське коріння) Данила Квітницького. Син Данила Антон, маючи 18 літ, узяв за жінку гоноровиту панну Катерину із знаного у місті роду Фесиків. Народилося їм восьmero дітей, у тому числі п’ять дочок. Працював Антон Данилович столярюм у залізничних майстернях і якоеь давав собі раду, утримуючи немале сімейство. Одна із доньок Антона Надія (1886–1972) поступилася настирливим домаганням Івана Мухи (погрожував у разі відмови навіть “хату спалити”) і 1906 року молодята побралися. Незважаючи на крайню нужду, в якій довелося жити, Надія Антонівна стала прекрасною дружиною, чудовою матір’ю, умілою домогосподаркою, кулінаркою та кравчиною: усе лягло на її руки і з усім справлялася якнайкраще. Народилося у подружжя дванадцятьоро дітей, четверо з яких померли у ранньому дитинстві.

1908 року восени, після столипінської реформи Антон Данилович вирішив разом з сім’єю податись на Алтай, куди вже виїхало чимало земляків. Сім’я Мухи збиралась також виїжджати разом з родиною, але в останню хвилину зупинились: чекали народження дитини... Нелегко їм доводилося, залишившись самим. Старших дітей повіддавали у найми, а з молодшими перебивалися з хліба на воду. Але далі пішло іще гірше. З початком війни Івана Антоновича покликано до війська. По поверненні захворів він на тиф. Щойно почали зводитися на ноги після воєнного лихоліття – спіткав сім’ю жахливий голод 1921-го. Ледве пережили Мухи той рік. А невдовзі почали зводити хату, та її підпалив заздрісний сусід. Довелося братися за будову іще раз. Але, добудувавши хату на місці старої, вирішили її продати: не велося чомусь сім’ї на тому місці. І 2 вересня 1925 року родина виїхала у Сибір, “до своїх”.

Їхали цілий місяць, маючи лише 10 буханок хліба, дещо із господарського причандалля і – на згадку про Україну – невеличкий пейзаж А. Григор'єва олією на фанерці: хатинка, дерева і човник біля берега... На початку зими 1925 року Мухи прибули до с. Шебаліно Марушинського (тепер Бійського) району, 1927-го уже перебралися у свою хату. А 1928-го, 6 січня народився наймолодший із 12 дітей – Антон.

Дитинство

Народження Антона, що прийшов у світ напередодні Різдва, урочисто відзначили, а дідусь ще й подарував наймолодшому пестунчикові символічний “ставок із золотими рибками”. Та сімейні перипетії попередніх років не минули безслідно: хлопчик вдався від народження слабким, “перехворів, – за власними ж словами, – усіма можливими хворобами”. А до того ж після не надто приємної зустрічі із великим собакою малий Антон почав при розмові злегка заїкатися...

Але згодом дитина зміцніла і почала швидко рости. А був Антон тихим і замріяним, годинами міг не помічати оточуючих, перебуваючи у світі власних мрій.

Доба “великого перелому”, пов’язана із ліквідацією фермерських господарств, невблаганно насувалася на дружню сім’ю, котра щойно стала на ноги. Старші діти у пошуках певнішого заробітку розбрелися по містах та новобудовах Алтаю, Уралу, Далекого Сходу.

1932 року зрушили із облюбованого місця й Іван та Надія Мухи з молодшими дітьми. Зупинялись по дорозі лише у разі необхідності. У колишній комуні “Путеводная звезда” (у побуті – “путеводка”), що була розташована поблизу с. Верх-Неня, затримались довше. Тут п’ятирічний Антон почав читати, що сприймалося оточуючими як небачена дивина. З ровесниками завжди знаходив спільну мову, але галасливих компаній не любив, саме тому, “не прижившись” у дитсадку (якось цілий день простояв біля “садкової” хвіртки у самотині), знаходив, як міг, розваги удома сам.

До часу перебування у с. Верх-Нені належить також перша спроба здібного хлопчика потрапити до школи. Посидіти на уроках п’ятирічному Антонові дозволили тільки один день: рівно стільки часу треба було, щоб з’ясувати його вік. Заборонний аргумент для “замалого” учня звучав досить переконливо: йди додому, інакше учительку “посадять”... А через рік хлопчина прийшов до школи уже на законних підставах. Навчання давалося легко. Рік по тому від старших братів перейняв уміння грати на дворянній гармонії (“гармошці”), почав підбирати на слух знайомі мелодії, почуті удома та від сусідів, а ще – з нового могутнього засобу тогочасної комуністичної пропаганди – “радіоточок”.

У 1938–39 роках сім’я Мух мешкала у райцентрі Солтоні, де Антон закінчив четвертий клас початкової школи. У цей період “проковтнув” чимало книг, навчився грати у шахи (до речі, цю пристрасть Антон Іванович проніс через усе життя), продовжував музикувати, часто грався із ровесниками у найпопулярнішу тоді гру – “війну”...

Наступного року помандрували далі – до райцентру Усть-Чарищська пристань. Життя у райцентрі було доволі насиченим. Тут слухав із родичами грамзаписи, брав участь в імprovізованих домашніх театральних виставах. Природній потяг до музики постійно зростав, а після того, як почув по радіо “Саратовські перебори” у виконанні баяніста Єгупова, мрія про недоступний тоді баян стала для Антона заповітною. Він навіть написав на цю тему невеличке оповіданнячко “Мрія”, яке надіслав до журналу “Піонер”.

Прихильна, хоч і негативна відповідь із редакції журналу супроводжувалась цікавим “повчанням” про те, що в консерваторії на баяні грати не навчають, хіба що на скрипці, чи фортепіано!..

Та своєї потаємної мрії хлопчина не полишив. Навіть знайшов підтримку в особі однодумця-однокурсника, талановитого гармоніста Шури Бушунова. І наполегливість була винагороджена: у 1940 році Антон Муха вперше виступив як гармоніст на шкільній олімпіаді. Там же ж уперше побачив та почув “на живо” омріяний баян, до якого, правда, не дозволили йому навіть доторкнутися... Глибоко запали у пам’ять також шкільні уроки співу, що їх проводив учитель-скрипаль. У школі було й піаніно, на жаль, завжди

замкнене на ключ.

Але реальність була невблаганною. Умови життя невпинно погіршувалися, житлоплощі не вистачало для нормального існування великої родини, атмосфера “загальної рівності” у злиднях не давала жодних шансів на оптимістичну перспективу в найближчому майбутньому. Було вирішено повертатися у рідні краї. Весну 1941 року Мухи уже зустрічали знову у Білопільлі.

На землі батьків

По поверненні у Білопільля зупинилися тимчасово у підвальному приміщенні в тітки Євгенії Антонівни, яка переселилася у кімнатку нагору. Та нема, як відомо, нічого більш постійного, як тимчасове. У цьому підвальчику Мухи прожили довгих 15 років: тільки 1956 року мати і старша сестра перебралися у “нормальне” двокімнатне помешкання триквартирного будинку на Замостя поблизу залізничної станції.

Новоспеченому учневі Білопільської школи № 2 українцю Антонові Мусі довелося посилено освоювати рідну мову та літературу (яких він ніколи до цього у школі не вивчав), щоб скласти перевідні іспити за шостий клас. Завдяки працелюбності учня та його непересічній наполегливості вдалося це зробити швидко. Паралельно Антон багато читав, почав трохи малювати: багата творча натура виявляла себе усіма можливими способами. Єдиним доступним шляхом розширювати музичний світогляд, як і перед тим, залишалось радіо, яке почав слухати регулярно. Тоді ж починаються несміливі творчі спроби майбутнього композитора. Саме тут, у Білопільлі, уперше з’являється і поступово міцніє думка про можливу кар’єру професійного музиканта (як і в ранніх мріях – баяніста).

Непрості спершу стосунки із ровесниками та однокласниками, які – услід за своїми батьками – поставилися до “чужаків” прохолодно й упереджено, поступово налагоджувалися. Розумного і тямущого хлопчину, який до того ж прекрасно грав на гармонії, почали поважати. За якийсь час уже ніхто не дозволяв собі, як перед тим, кинути у вічі: “Чого ви, голодранці, сюди приїхали?..” Та раптом – мов грім у ясну годину – “Війна!”

Воєнне лихоліття

Усе раптом змішалось, зламалось, закрутилось у страшній круговерті грізних подій, тяжких випробовувань і непоправних втрат. Малий Антон, улюблене “маміне дитя”, раптом був позбавлений найдорожчого миру – і мрій – і поставлений один-на-один із жорстокою реальністю. Потрібно було в цих непростих умовах зберегти себе, вистояти, забути про дитинство і рішуче зробити крок у світ дорослих. Світ нових умов, нових реалій, нових правил поведінки і життя.

А зробити це було нелегко. Адже на той час Антон Муха був уже практично сформованою особистістю. І формувалася вона в основному в родинному колі. Від батька перейняв здатність та любов до регулярної та самовідданої праці як запоруки життєвої стабільності та успіху. Дивився, як і батько, на життя тверезо, любив природу, пісню, був емоційно наснаженим. Схожу вдачу мав і старший брат Афанасій (1910–1948), що був скептиком і відчайдухом, сподівався у житті лише на свої сили й можливості. Був майстром на всі руки, грав на гармошці, співав, танцював, часом і чарку милував, але дбайливо опікувався своєю та батьківською сім’ями.

Найтеплішими були стосунки в Антона із найулюбленішими братами: Григорієм (1915–1941?) та Андрієм (1916–1942). Вони здобули середню освіту, намагалися піднятися над невтішною сірістю буднів. Тягнулися до книги, знань, культури, мистецтва, були у глибині душі невинними мрійниками та романтиками. Для молодшого Антона вони стали не просто братами, але й наставниками, приятелями, першими друзями. Старший навіть плекав потаємну мрію (згадаймо оповідання малого Антона!) стати письменником. Добродушний, лагідний та чуйний Григорій завжди обурювався несправедливістю і ставав на сторону скривджених. Був вселюдського масштабу гуманістом і гнівним критиком тогочасного терористичного режиму. Практично завершив працю над своїм

першим літературним твором – романом...

Андрій – спортивної статури та аскетичного характеру молодик. Не пив, не палив, вирізнявся надзвичайною організованістю, вимогливістю до себе та інших. За покликанням – педагог, за натурою – добродушний оптиміст. Потрапивши під згубний вплив демагогічної пропаганди, став щиро відданим ідеалам комунізму (як він їх для себе тлумачив), хотів стати політпрацівником і будівничим ефемерного суспільства майбутнього... Часто вступав у запальні дискусії з Грицем, на боці якого найчастіше виявлялися й інші члени сім'ї. Та це не розчаровувало цілеспрямованого мрійника... Від народженого 1923 року брата Олександра Антон навчився грати на гармонії. Сашко прекрасно малював, мав хист до винахідництва та конструювання. Та доля йому не усміхнулася: частково втратив слух і вирішив не продовжувати навчання. Він плекав родинні традиції – став прекрасним майстром-шевцем та главою власного сімейства. Чи не найбільше опікала меншого сина матуся. Саме від неї у Антона Івановича було характерне делікатне ставлення до людей, гостинність, відкритість, християнська любов до ближнього та всепрощення, терплячість та вірність обов'язкові. А попри непросте й нелегке життя – меланхолійна мрійливість і якась по-дитячому наївна беззахисність. Сестер Марію (1910–1994), Віру (1912–1994) та Раїсу (1920–1990) рано поглинув вир життя, сімейні клопоти, турботи, мандри та переїзди.

Жахів війни довелося зазнати сповна: бомбардування, обстріли, пожежі, відхід червоних військ і приход коричневих, новий порядок і примусова праця на нових господарів, голод і холод, шибениця на центральній площі й розстріли, утечі від облав... З часів окупації добре запам'яталася ієрархічна драбина нових чиновників: відносна порядність, людяність, а часом і відвертий пацифізм рядових солдатів і зростаюче із кожним щаблем уверх самодурство, жорстокість та фанатизм.

Про регулярне навчання в школі Антонові довелося забути. Тож увесь вільний час він міг присвятити самоосвіті. Основу її складало надзвичайно активне, хоч і безсистемне читання: книги позичав у кількох знайомих жінок із їхніх домашніх бібліотек. Займався малюванням, почав вивчати романські мови (через відсутність словників змушений був виписувати величезні списки слів із перекладом із книг), пробував сили на поетичній ниві. Поступово опановував ази музичної грамоти: основним вадемекумом у цій нелегкій праці був привезений ще із Сибіру самовчитель гри на гармоніці. Придалися також врятовані із погромленої у дні безвладдя міської бібліотеки популярна брошура про музичні форми і жанри, збірник вправ із сольфеджіо та декілька листівок-анотацій до філармонійних концертів. Єдиним підручним засобом для практичного втілення здобутих теоретичних відомостей служила старенька дворянська гармонія.

Після визволення

3 вересня 1943 року Білопілля було звільнене від окупантів. Аби здобути сякі-такі засоби для існування і якимось підтримати сім'ю Антон Муха влаштувався працювати на відбудові залізниці. Та через кілька тижнів відновилося навчання і пощастило повернутися за шкільну лаву. Школу війна не пожаліла, тому навчатися доводилося спершу в цілком непристосованому будинку, лише згодом у дещо кращому, ближче до центру. У школі – о диво! – було незамкнене піаніно, на якому Антон міг випробувати своє музичне обдаровання. Ці спроби були почуті дівчатами – доньками учителя В. С. Вербицького, які, власне, і переконали самоука-піаніста, що на піаніно слід грати усіма п'ятьма пальцями рук, а не лише вказівним. Тепер можна було на перервах між уроками трішечки помузикувати, що вже само по собі було великим щастям для неможливого учня. З'явилися невеликі нагоди “діставати” ноти. Музику доводилося слухати переважно по радіо або ж у нехитрому виконанні колишніх учениць музичної школи, рідше – з грам-платівок.

Побачивши непоборний потяг сина до музики, батько купив Антонові невеликий акордеон-“четвертинку”. Це не тільки стало важливою підмогою у справі поглиблення його музично-практичного досвіду, але й допомагало дешиццю заробити: грав на вечірках,

давав уроки музики.

Коли навесні 1944 року один із учнів, Володя Хроленко, організував у школі абсолютно самодіяльний шкільний оркестр із наявних у його учасників інструментів, Антон Муха увійшов туди одним із перших. Грав на балалайці, мандоліні, згодом приніс свій акордеончик. Небавом з'явилися і свої солісти, сформувався репертуар із доступних та популярних п'єс. Оркестр часто виступав у школі, в будинку культури, по селах району, у військовому госпіталі в Сумах та ін.

В. Хроленко “увів” А. Муху в дім першого секретаря райкому Чаркова, де Антон – за відсутності господарів – міг займатися на фортепіано. Згодом та ж ситуація повторилася й у помешканні нового секретаря – Вислого. По неділях ходив займатися на шкільному піаніно. З часом вдосконалився настільки, що у шкільному оркестрі сідав грати за фортепіано. Паралельно продовжував потроху створювати власну музику. Поступ був настільки помітним, що за порадою колег та вчителів 1945 року А. Муха узяв участь в Республіканському конкурсі дитячої творчості, куди надіслав свої музичні твори, поезії, малюнки. Хлопцеві роботи помітили, відзначили, отримав персональні відгуки та поради із методичного кабінету Міністерства освіти УРСР. Чуйна працівниця цієї установи З. І. Лівчак-Смекаліна організувала для А. Мухи заочні консультації у М. І. Вериківського, Г. І. Майбороди, М. В. Дремлюги.

Наступного року Антон Муха став учасником обласної олімпіади шкільної самодіяльності в Сумах, а також республіканської – в Києві, де вперше виступив на великій естраді як композитор та піаніст: виконав (у сорочці з чужого плеча) власні п'єси “Вальс” та “Менует”. Результати отриманих перемог були просто вражаючими: отримав у нагороду відріз матерії на костюм та гітару (її одразу ж виміняли на кілограм пшона). А попри те видали ще й грошову премію і стипендію від Міністерства освіти. Гроші дійшли до адресата з величезною затримкою, але стали для сім'ї у голодному 1946 році істотною підмогою.

Того ж року зробив першу спробу вступити до Київського музичного училища. На буферах вагону (грошей на квиток не було!) поїхав до Києва складати іспити. Обіцяного виклику на навчання так і не отримав. “Можливо, це вийшло й на краще, – розмірковував пізніше Антон Іванович. – Адже я отримав змогу повчитися іще один, 10-й рік у середній школі, що після мого “самоосвітнього” дитинства дало досить помітну користь”.

1947 року наполегливий підліток повторює спробу дістатися київських пенатів, бажаючи займатися в музичному училищі “по баяну і композиції”. Але кудись “пропали” по дорозі документи (вочевидь, хтось спокусився на блискучий атестат відмінника, який у ті часи траплявся не так уже й часто). Втрата з'ясувалася уже на місці і поки залагоджувалися формальності, Антон відважився на сміливий крок: подав документи одразу до консерваторії на композиторський відділ. Іспити далися нелегко (особливо ж – із фортепіано, інші склав досить успішно). Вирішальним було випробування з композиції. Екзаменаційну комісію очолював такий незаперечний авторитет як Л. М. Ревуцький. Демонструвати свої твори великому Майстрові було водночас і почесно, і ... трохи боязко. Та комісія прийняла позитивне рішення: зарахувати на підготовчий факультет. Це рішення, що могло для будь-кого бути великою удачею, для Антона Мухи звучало як жорстокий вирок, адже на підготовчому факультеті тоді не виплачували стипендій, а жити більше було ні на що. І де тільки взялися сили й відвага у скромного й зніяковілого хлопчини усе це викласти відверто і відразу. Левко Миколайович на хвилинку замислився і ризикнув: А. Муху зарахували на 1-й курс умовно, на випробний термін...

Роки професійного гарту

Перший рік навчання став для молодого підлітка справді випробуванням у всіх відношеннях. Та передусім з погляду матеріального: до реформи 1948 року більшість українців жила – послуговуючись сьогоденними публіцистичними штампами – за межею бідності. Більшість міст, як і сама столиця, лежали у руїнах. Заощаджень, тим паче харчових припасів не мав ніхто. А були й такі, що залишилися після війни просто на

вулиці – у чому хто мав. Небагато знаходилося тоді охочих до навчання у вузах: аби вдалося прожити наступний місяць, тиждень, день... Приблизно в таких екстремальних умовах заповідалося навчатися у Києві А. Мусі. Правда, виділили місце в гуртожитку. Але ж розташовувався він далеко, на Лук'янівці. І був справжнім гуртожитком – просто необлаштоване приміщення баракового типу, кімнати в якому опалювали вугіллям (про газ можна було лише мріяти!) самі ж студенти. Їжу готували конспіративно (щоб не довідався комендант: вигнав би!) на імпровізованих електричних плитках, якщо напруга не падала до нуля або ж не зникала необхідна частота.

Інструментів для занять у гуртожитку бракувало. Та й сама консерваторія також була мало пристосованою для занять. До того ж професор по композиції М. М. Вілінський – чудовий знавець теоретичних предметів, особливо поліфонії, – до якого у клас потрапив молодий абітурієнт, часто хворів. Приїхавши до Києва з Одеси, де користувався високим і заслуженим авторитетом, професор був у столиці людиною “ новою ”, не мав відлагоджених “ потрібних ” зв'язків, і зажив репутації “ непробивного ” і непрактичного чоловіка. Тому заняття із композиції та теоретичних дисциплін часто передоручались іншим педагогам, що створювало додаткові незручності для першокурсника Мухи. Зате відразу захопили могутні особистості таких професорів, як Б. М. Лятошинський, у якого Антон проходив оркестровку, та Ф. І. Аєрова, що викладала сольфеджіо. Хоч як важко було долати ази омріяної професії, перший курс витримав успішно. Уже другий завершив відмінником, а з третього отримав іменну стипендію. Почав брати активну участь у роботі Наукового студентського товариства консерваторії. Гідним знаком завершення навчання став диплом із відзнакою. А дипломною роботою А. Мухи був Концерт для скрипки з оркестром, виконаний у філармонії і тепло сприйнятий слухачами, професійними скрипачами та колегами по перу. Популяризації цього твору немало посприяли й виконавці – солісти-скрипалі В. Климов та З. Кожарський.

Як один із кращих студентів, А. Муха був рекомендований до аспірантури, під наукову опіку професора М. М. Вілінського. За тогочасними вимогами аспіранти-композитори за три роки мали написати твір великої форми і невелике музично-теоретичне дослідження. У передбачуваний термін побачили світ Симфонія у 4-х частинах для великого симфонічного оркестру та теоретична частина дисертації на тему “ До питання про програмність у музиці ”. Симфонія була виконана у травні 1956 року у Києві.

На творчих хлібах

По закінченні аспірантури А. Муха отримав призначення на роботу у Харківську консерваторію. Але не наважився покинути щойно “ трохи обжите ” місто і розпочати усі митарства спочатку, отож за призначенням не поїхав. Опинився у доволі складному становищі: без роботи, без житла, без прописки, без батьківської (батька не стало 1954 року) та професорської (М. М. Вілінський помер 1956 року) підтримки. Наприкінці червня 1956 року вдалося влаштуватися на роботу коректором Виробничих майстерень Українського відділення Музфонду СРСР, а з жовтня того ж року посів вакансію редактора музичних передач новоствореної Київської студії телебачення. Робота виявилась цікавою, творчою. В обов'язки редактора входили підготовка концертних програм та тематичних музичних передач, підбір музичного оформлення до передач інших редакцій.

Із початком 1958 року за погодженням зі студією перейшов працювати на посаду старшого референта Спілки композиторів УРСР. Тут, у приміщенні Спілки, для молодого співробітника знайшлася невеличка комірчина, до якої вдалося втиснути похідне ліжко, невеличкий столик і стілець. Тепер часто ночував на роботі і міг заощадити трохи грошей, не виплачуючи майже половину заробітку на винаймання для помешкання ще меншого кутка, як було до цього. Та головне – у позаробочий час до послуг молодого референта були зал з роялем та справжня фонотека. І саме це для початкуючого композитора важило чи не найбільше. Він мав омріяну можливість більш-менш спокійно віддатися творчості. Із результатами А. Муха не забарився. Одразу після Різдвяних свят 1959 року разом із Л.

Колодубом його прийняли до Спілки композиторів УРСР (майже подарунок на уродини!). Почали все частіше надходити від різних установ та організацій замовлення написати музику чи здійснити музичне оформлення. Це було водночас і виявом визнання поміж професіоналів, і добрим способом компенсувати мінімальну платню референта. Швидко зробився “своїм” автором на Київській студії науково-популярних фільмів: з 1959 по 1977 рік написав музику до 20 науково-популярних картин. Крім того, з 1962 до 1989 року “поклав на музику” 15 анімаційних фільмів (“мультифільмів”, як їх тоді називали).

Регулярно співпрацював із Ансамблем піонерської пісні та танцю при Київському палаці піонерів та школярів, створивши упродовж п’ятнадцяти років 16 вокально-танцювальних сюїт та ряд окремих номерів. Активно писав також дитячу музику для інших виконавців, зокрема, для учнів дитячих музичних шкіл.

Зарекомендувавши себе з найкращого боку, А. Муха як композитор уже з початку 1960-х років став на постійній основі співпрацювати з музичною редакцією Українського радіо, з музичними видавництвами, з Ансамблем танцю П. Вірського, Українським хором ім. Г. Верьовки, Буковинським ансамблем пісні і танцю та ін. Багато зробив як оркеструвальник вищого класу.

Звичайно, така інтенсивна робота “на замовлення” забирала чимало часу, якого іноді бракувало для праці над творами академічного плану. Та й еволюція творчого мислення ішла дещо іншим, аніж передбачалося у студентські роки, шляхом. А. Муха це усвідомлював, але вдіяти щось було важко: замовники все йшли і йшли, його розшукували, знаходили, упрошували... А ще левину частку часу забирала непроста і дуже відповідальна у ті часи референтська робота у Спілці. Але справлявся з усім успішно і вже 1960 року... отримав першу (і єдину!) державну нагороду – медаль “За трудову відзнаку”. А 1961 року ще й однокімнатну квартиру-“хрущовку” у єдиному тоді новому будинку на Брест-Литовському проспекті за Повітрофлотським мостом. Там він з дружиною мешкав до останніх днів життя.

Робота у Спілці композиторів, часом незважаючи на певні труднощі, відкривала нові можливості, давала змогу контактувати та спілкуватися із багатьма цікавими особистостями. Молодий референт уже з головою поринув у неї, коли йому як перспективному науковцю надійшла пропозиція перейти на посаду молодшого наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України). На той час А. Муха мав уже цілий ряд наукових публікацій у періодиці та збірниках, а також був автором-упорядником першого докладного довідника Спілки композиторів УРСР (набір якого був розсипаний за вказівкою з ЦК КПУ, а саме видання з цензурних міркувань було видрукуване лише через шість років після укладання).

Шлях до наукового Олімпу

Перейшовши восени 1962 року на роботу в систему Академії Наук, Антон Іванович швидко відновив і розширив коло своїх наукових зацікавлень. Щоправда, композиторську активність довелося дещо зредувати. Основна дослідницька тематика молодого науковця торкалася різних профілів теоретичного музикознавства на перетині із різними проблемами та аспектами історії, естетики, психології музики. За неповні три роки дописав та захистив кандидатську дисертацію (“Принцип програмності в музиці”, 1965 р.), опублікував на цю тему наукову монографію. Наступним етапом наукового шляху стала ґрунтовна монографія (“Процес композиторської творчості: проблеми та шляхи дослідження”, Київ, 1979 р.) та докторська дисертація (на ту саму тему, 1982 р.). Але про це – трохи згодом.

А після захисту кандидатської А. І. Муха невтомно працює як науковець: з’являються численні статті у науковій періодиці та збірках, розділи до серійних книг та наукових монографій. Розпочав працю над солідним монографічним дослідженням “Універсальні зв’язки музики” (завершене у 1980-ті роки і досі не видане).

У руслі планових завдань Інституту активно розробляє питання історії української музики

і музикознавства. Він – автор відповідних розділів до IV і V томів “Истории музыки народов СССР” (Москва, 1973–1974) та III і IV томів академічної “Історії української музики” (Київ, 1990, 1992). Побачив світ V том “Історії української музики” (Київ, 2004), роботу над яким очолював А. І. Муха. Впродовж останнього десятиліття опублікував також численні статті, спогади, інформаційні матеріали, над якими працював паралельно. Не цурався Антон Іванович і висвітлення проблем та окремих питань розвитку поточного музичного (творчого, виконавського, концертного і т. ін.) процесу в Україні: регулярно публікувалися його огляди, рецензії, повідомлення.

Серед праць А. І. Мухи є цілий ряд видань науково-популярних, педагогічно-методичних та популяризаторських. Серед них виділяються дві книги: “Симфонічний оркестр і його інструменти” (1967 р.) та “Країна симфонія” (1988 р.), а також упорядкований ним збірник “Музиканти сміються” (1968 р.), виданий також російською (варіант під назвою “Веселий камертон”, витримав 5 видань впродовж 1969–76 рр.) та болгарською (1981 р.) мовами (один з московських плагіаторів на початку 1990-х рр. добряче погрів руки на протизаконному використанні цієї праці).

Упродовж десятиліть А. Муха користувався серед колег репутацією поважного музичного бібліографа. Бестселерами стали упорядковані ним (чи у співавторстві) книги серії довідників “Спілка композиторів України” (Київ, 1968, 1973, 1978, 1984). Фахівцям добре відомий також укладений професором А. Мухою довідник “Композитори України та української діаспори” (К., 2004), що уміщує понад тисячу імен і географічно охоплює 5 континентів. Окремий додаток до цього довідника докладно інформує про усіх зарубіжних композиторів, що мали стосунки з Україною, її культурою. Скорочений варіант цього додатку побачив світ (К., 2002) завдяки допомозі в’єтнамського колеги та друга А. Мухи Фан Дінь Тана. Цією справді унікальною працею, відомостями, зібраними у ній, уже давно й із вдячністю послуговуються колеги укладача при роботі над іншими фундаментальними музично-історичними та музично-теоретичними дослідженнями.

Немало статей пера А. Мухи побачили світ у перших двох томах “Української музичної енциклопедії” (Київ, 2006 та 2008), членом редакційної колегії якої був Антон Іванович, та перших томах (літери А – Д) “Енциклопедії сучасної України”. Не менше їх готується до виходу в світ на сторінках наступних томів цих видань, а також “Шевченківської енциклопедії”. Фактично закінчив упорядкування та підготовку до друку унікальної колективної монографії “Українська музика у її взаємозв’язках із культурами світу”, одним із авторів і науковим редактором якої він був.

Усі наукові праці А. І. Мухи несуть на собі відбиток природженого хисту до аналітико-теоретичної діяльності, стиль їх викладу чіткий та зрозумілий, досліджувані проблеми, як правило, актуальні і резонансні. Монографія “Процес композиторської творчості: Проблеми та шляхи дослідження” одразу ж після виходу стала настільною книгою на кафедрах теорії музики та композиції українських музичних вузів.

Чимало часу приділяв Антон Іванович упорядкуванню, науковому редагуванню та рецензуванню праць своїх колег, консультував їх із різних концептуальних питань. Під керівництвом А. І. Мухи підготовлено й захищено 2 докторські й 7 кандидатських дисертацій; як офіційний опонент він виступив на захистах 16 докторських та 42 кандидатських досліджень. Був членом спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій, до останнього дня життя працював провідним науковим співробітником в одному з найповажніших центрів сучасної музичної україністики – відділі музикознавства ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (з 1993 року – професор). Антон Іванович плідно працював також у Національній спілці композиторів України, де в різні роки був членом правління, очолював та був членом різних комісій та журі конкурсів юних композиторів. Співпрацював з видавництвом “Музична Україна”, у якому протягом довшого часу опікувався редакційною радою музики для дітей та юнацтва. Підтримував активні контакти з оркестровим та композиторським факультетами Національної музичної академії України ім. П. Чайковського.

У побуті професор Антон Муха зарекомендував себе як надзвичайно толерантна, уважна і чуйна людина, професіонал високого класу, невтомний і феноменально працелюбний учений-енциклопедист. Не пам'ятаю такого випадку, щоб він відмовив комусь у сподіваній допомозі, не дав необхідної поради, а чи не надав очікуваної підтримки. Серед киян старшого покоління Антон Іванович добре знаний також як акула шахового світу, володар І-го розряду з шахів, учасник і переможець численних шахових олімпіад, конкурсів, змагань. А в тіснішому колективі однокласників та друзів шанували його ще й як витонченого майстра усного слова та дотепу, автора блискучих поетичних імпровізацій, каламбурів, який постійно був душею товариства і міг кількома фразами скрасити найпохмуріший будень.

Композиторський доробок

Композиторський доробок А. І. Мухи об'ємний та різножанровий. Тут і Симфонія, і Концерт для скрипки з оркестром, і симфонічні сюїти. Надзвичайно численну групу творів складає музика до науково-популярних та анімаційних фільмів. І досі до улюблених дитячих "мультиків" належать "Мишко і Машка", "Казка про царевича і трьох лікарів", "Страшний звір", "Парасолька на рибалці", "Вересовий мед", "Казки про машини", "Золоте яечко", музику до яких написав А. Муха. "Своєю" людиною був композитор і в театрі, і на телебаченні та радіо: його творчий арсенал нараховує кількадесят музичних оформлень театральних вистав, теле- та радіопередач. На концертах та фестивалях регулярно звучали його пісні, хори, обробки українських народних пісень. Він – автор багатьох творів для фортепіано, камерно-інструментальних ансамблів, вокально-танцювальних сюїт та балету "Мрія".

Окрему сторінку творчості становлять твори педагогічного репертуару, які постійно звучать на дитячих концертах, у класах спеціалізованих і ансамблю дитячих музичних шкіл та шкіл естетичного виховання. Не кожен композитор може похвалитися окрім "дорослих" авторських ще й повноцінними "дитячими" авторськими концертами та вечорами. Антон Муха міг.

Твори композитора вирізняються яскравим мелодизмом та майстерним оркеструванням (відчувається школа великого Б. Лятошинського!). Образи його музики витримані у світло-ліричних тонах, виявляють тісний зв'язок із ліричною пісенністю. Не цурався А. Муха й колористичних ефектів, багатих фонічно-гармонічних барв, фольклорних алюзій. У його творах не знайдемо крайнощів та екстремістських спроб. Навпаки, усі виразові засоби виважені, форма струнка, продумана, драматургія творів достеменно відповідає авторському задумові.

Коли 2001 року з'явився авторський компакт-диск із записами вибраних творів Антона Івановича, про це мало хто й знав. Природна скромність маститого музиканта стримувала його від широкого афішування цієї події. А на компакт-диску представлено понад два десятки творів композитора, починаючи від Концерту для скрипки з оркестром (1952) і аж до віртуозної "Балеринки" для арфи соло (1987), які дають уявлення і про стиль творчості, і про жанровий діапазон, і про мистецьку еволюцію автора. На жаль, тираж цієї платівки надто малий, а обсяг – украй обмежений, щоб достатньо рельєфно показати Україні одного із її талановитих композиторів.

Але твори Антона Мухи відомі й поза межами Вітчизни: тільки за роки української незалежності вони звучали в гастрольних програмах українських колективів та солістів під час їх поїздок до Японії, Іспанії, США, Росії...

А. І. Муха вустама колег

Безумовно, така яскрава особистість, як Антон Іванович Муха, не могла не викликати відлуння у душах оточуючих його людей, колег, приятелів, знайомих, журналістів та музикантів-педагогів і виконавців. Вже перший великий твір молодого композитора – "Концерт для скрипки з оркестром" – був, що називається, "поміченим" і викликав великий резонанс як в кулуарах, так і на сторінках преси. К. Скороход та В. Кирейко у дописі до газети "Радянське мистецтво" (9.12.1953 р.) відмічали, що твір "відзначається

чіткою формою, виразністю, задушевністю мелодичних інтонацій..., створений на принципі монотематизму. Вдало використані можливості скрипкової фактури та техніки”. Про концерт тоді писали М. Гордійчук та Л. Спасокукоцький у Києві, Т. Каришева та В. Мураделі в Москві.

Одразу ж привернув до себе увагу і Муха-науковець, про успіхи якого писала у вересні 1956 року “Радянська культура”, а також... канадське “Українське життя” (13.09.1956 р.). Про “високий рівень... художньої майстерності в творах А. Мухи” схвально відгукуються І. Ляшенко (“Радянська культура”, 1958, 18 вересня), А. Лесников (“Советская музыка”, 1958, № 8), Л. Равинова (там само, 1958, № 11), Н. Кладкова (“Правда Украины”, 1958, 15 червня). Після представлення широкій фаховій громадськості “Симфонії”, музичний оглядач “Київського комсомольця” В. Кучеров назвав А. Муху “справжнім майстром великого полотна” (“Київський комсомолец”, 1959, 13 травня). А ось як охарактеризував Симфонію сьогоднішній лауреат Шевченківської премії Л. Яценко: “У першому відділі [концерту] слухачі познайомилися з монументальною симфонією А. Мухи, творчий “портфель” якого вже містить не одну партитуру. Цей твір можна вважати серйозним досягненням працюючого і здібного композитора, ...в ній виразно відчувається живий подих сучасності, насиченої боротьбою та драматичними конфліктами. Особливо слід відзначити другу, повільну частину, сповнену глибоких філософських роздумів, навіяну, за словами автора, спогадами про загиблих героїв” (“Радянська культура”, 1959, 25 червня).

У рецензіях та статтях кінця 1950-х – 1960-х років щоразу знаходимо відгуки про виконання все нових творів композитора. Пишуть про його обробки народних пісень (“Південна правда”, 1959, 15 вересня; “Сталинское племя”, 1960, 10 квітня), про концертно-танцювальні картини та сюїти (“Радянська Україна”, 1960, 18 травня; “Радянська культура”, 1961, 19 березня). У літніх числах “Вечірнього Києва” за 1960 рік та “Радянської культури” за 1961-й цікаво читати інтерв’ю та бесіди з А. Мухою як популярним автором музики до науково-популярного кіно, довідуватися про його нові (тоді ще!) плани. Тепло висловлювався про творчий доробок А. І. Мухи один із тодішніх патріархів українського композиторського цеху К. Данькевич, особливо наголошуючи на мистецькій значущості “Симфонії” та музики для дітей (“Коммунист Украины”, 1960, № 11).

Саме на зламі 1960-х рр. почалася успішна співпраця А. Мухи із майстрами художньої мультиплікації Київської студії науково-популярних фільмів. Їй одразу ж цілий ряд фільмів, створених за його участю, здобули визнання та високу оцінку (“Радянська культура”, 1963, 25 квітня; “Искусство кино”, 1964, № 8; “Культура і життя”, 1966, 17 лютого; “Мистецтво”, 1967, № 3; “Мистецтво”, 1969, № 4).

Схвальні рецензії на прем’єри науково-популярних стрічок із музикою композитора, де особливо відзначається високий рівень музичного ряду кінокартин, друкували “Радянська культура”, 1964, 1 жовтня; “Вечірній Київ”, 1964, 20 листопада; “Радянська культура”, 1964, 28 листопада; “Київська правда”, 1966, 4 березня.

Такі переліки та цитати можна продовжувати і продовжувати, і всі вони не просто позитивні, вони – щирі. І хоч сьогодні авторитет Маестро Мухи не потребує жодних цитатних підкріплень, усе ж хочу процитувати одну давню статтю із московської “Правди” – газети, котра, як відомо, особливої прихильності до українського мистецтва ніколи не плекала: “Подчинённый единой мысли, монтаж всей картины, поставленной режиссёром И. Стависским по сценарию В. Верникова и Б. Винницкого, оригинальное, неожиданное музыкальное решение, предложенное композитором А. Мухой, врезающийся в память яркий, лаконичный дикторский текст журналиста В. Кузнецова, талантливое прочтение этого текста актёром Михаилом Ульяновим – всё вместе взятое дало произведению высокое и гармоничное звучание. Как звучание оркестра, где каждый – от дирижёра до музыканта – мастер...” (Гущев С. Человек и хлеб // Правда. – 1968. – 3 января).

У 1970-ті роки у статтях та оглядах твори А. Мухи вже характеризуються як опуси визнаного майстра звуків. Все частіше у пресі йдеться про його камерні та масштабні музично-театральні композиції, балети.

Не залишилась поза увагою преси також наукова робота Антона Івановича. У звітній доповіді VI з'їздові СКУ її тодішній голова А. Штогаренко назвав імена музикознавців, що інтенсивно розробляють актуальні проблеми української музики. Серед них – прізвище А. Мухи (“Музика”, 1974, № 2).

З часом наукова практика у доробку А. І. Мухи починає домінувати над композиторською. Він стає визнаним авторитетом українського – на той час радянського – теоретичного музикознавства. Його цитують, на нього посилаються. Ще й – далеко за межами України. Книга А. Мухи про процес композиторської творчості давно стала одним із наріжних каменів для дослідників, наукові пошуки яких реалізуються у царинах музичної естетики, психології, сприймання музики та технології музичного творення. Відомий російський музиколог О. Соколов у дослідженні “Музыкальная композиция XX века: диалектика творчества” (Москва: Музыка, 1992), зокрема, писав: “В области музыкознания здесь следует выделить книгу А. Мухи. Системный подход признан данным автором принципиально важным условием изучения музыкально-творческого процесса” (С. 27).

2008 року визначному українському музикознавцеві та композиторові виповнилося вісімдесят! В Інституті мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, де працював А. Муха, вшанували ювілянта в очолюваному ним впродовж ряду років відділі музикознавства, а також впорядковано та підготовлено до друку збірник наукових праць, до якого увійшли дослідження музикознавців різних наукових установ і фахових навчальних закладів Києва, Львова, Одеси, Харкова та інших міст. З'явився ряд статей, присвячених творчості визначного музиканта, в українській періодиці. А сам ювіляр продовжував плідно трудитися, продовжував роботу над завершенням видання шеститомної академічної “Історії української музики” та фундаментальної “Української музичної енциклопедії”.

І ось – наче грім серед погідного ясного дня – звістка про те, що Антона Івановича не стало...

Обірвався життєвий шлях одного з визначних корифеїв української музичної культури 19 липня 2008 року, саме у день іменин. Найближчі друзі, соратники, учні, колеги-композитори та музикознавці провели його в останню путь у любленому ним Ворзелі. Саме тут виникали задуми, тривала й завершувалася робота над найзначнішими творами композитора та науковця, і саме тут він знайшов свій останній прихисток. Пухом земля Тобі, незабутній Учителю!